

NEDERLANDSCHE PRAEHISTORIE.

EEN DEPÔT EN EEN NEDERZETTING UIT HET NEOLITHICUM VAN DE VELUWE.

Het was in December van het vorige jaar, dat een grondwerker ons opmerkzaam maakte op een zandgraverij in de heide tusschen Staverden en Elspeet. Hier zouden zich, volgens hem, in een deel der afgebonkte zwarte cultuurlaag, bewerkte vuursteen bevinden.

Bij ons onderzoek bleek dit juist te zijn. Uit den zwarten of grijzen bovengrond, afkomstig van een terreintje van hoogstens 8 M²., hebben we het verbazend groote aantal van 549 pijlspitsen kunnen verzamelen. Bovendien bleken daar aanwezig te zijn 20 schrabbers, 10 spanen met geretoucheerde randen, die althans gedeeltelijk als pijlspitsen zullen hebben gediend, 1 spits (vermoedelijk punt van een werpspeer), 1 graveerstift(?) en 1 groote schrabber.

Afval, spanen of splinters, mankeerden geheel; evenzoo resten van eenige bewoning van het terrein, als scherven van aardewerk, huttenleem, houtskool of asch.

We hebben hier klaarblijkelijk dus met een depôt te doen.

Den 3en September 1930 ontdekten we in een pas geploegd stuk heide de sporen van een nederzetting, die vrij zeker eenmaal met dit depôt in verband heeft gestaan. Hier konden we uit de kluiten ruim 400 diverse steenen werktuigen verzamelen. In tegenstelling met het depôt lagen hier tevens de nucleï en de afvalspanen. Bovendien scherven van aardewerk van meerdere stroomingen of perioden, die een bewoning over een vrij groot tijdvak doen veronderstellen.

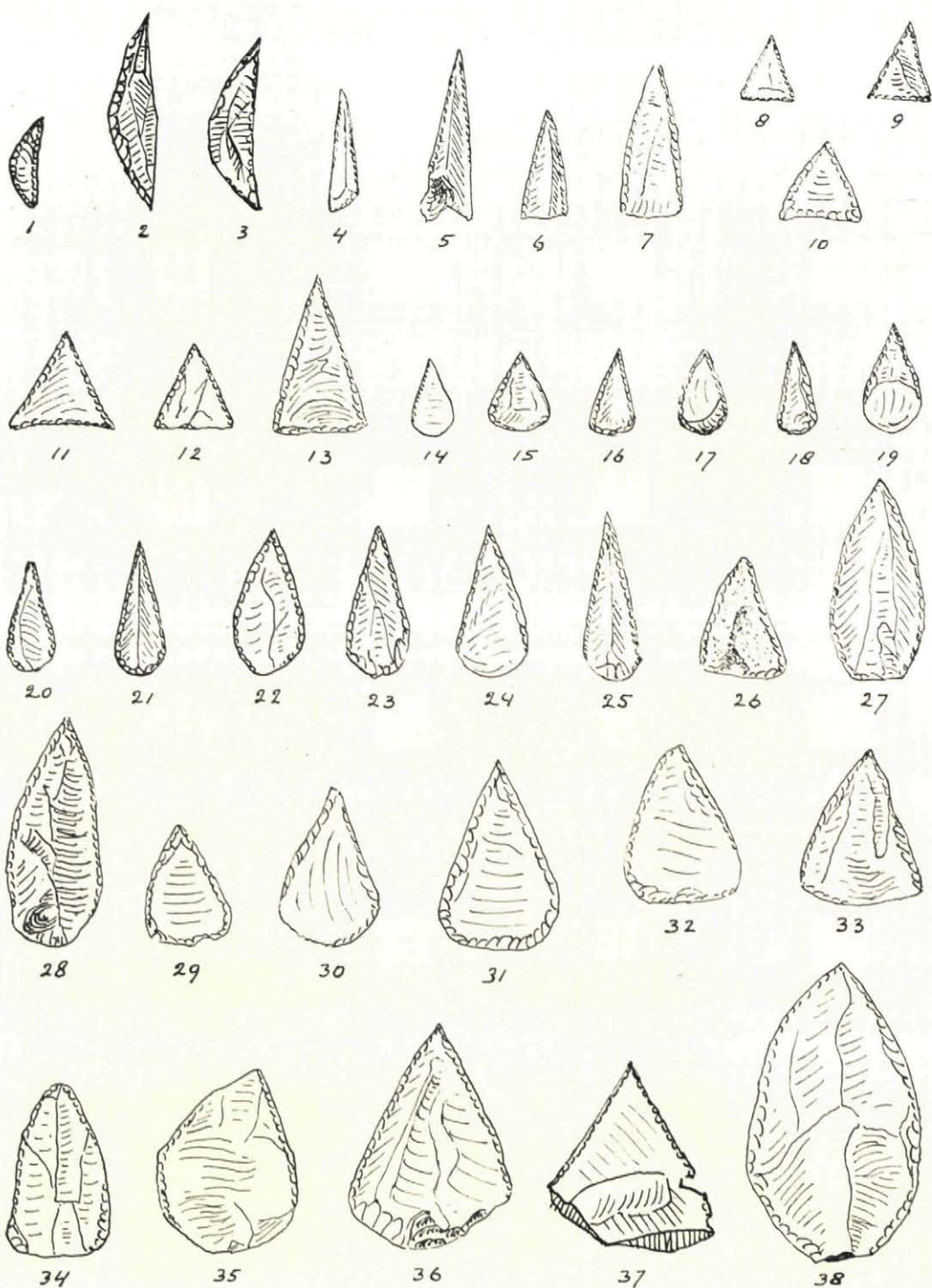
Dit zijn de feiten, waaraan we enkele beschouwingen willen wijden.

Het depôt. In de literatuur is meermalen sprake van groote vondsten van praehistorische werktuigen of wapens. Zoo vermeldt Sophus Müller ¹⁾ een „grosze Fund” op Jutland van meer dan 100 bijlen en een gelijk aantal speerpunten, benevens 40 zagen etc.

Montelius ²⁾ bespreekt depôtvondsten in verband met religieuze gebruiken. In 1821 werden, zegt M., in het kerspel Urshult, Swaland, 15 goed geslepen vuursteen bijlen gevonden, die „in einem Halbkreis lagen, die spitsen Enden gegen Osten”. In 1863 vond men 5 groote geslepen bijlen van denzelfden vorm „in einer Reihe am Strand des zur Hälfte trocken gelegten Sees Mosjön”. In 1900 werden 7 van dezelfde wapens bijeen gevonden in een akker bij Hulstade op Gotland. Bij Knem, Bohuslän, ontdekte men 7 zagen, 1 lanspunt en 1 schrabber, alle werktuigen naast elkaar liggend onder een grooten steen. Te Skarstad, Bohuslän, lagen 10 vuursteen zagen onder een steen bijeen. Beide laatste vondsten dateeren van 1843. Van jonger datum is de ontdekking van 10 zagen, door berkenbast omgeven, in het kerspel Skee, Bohuslän.

1) Nordische Altertumskunde.

2) Kulturgeschichte Schwedens.

Steenen werktuigen uit het depôt.

In een veen bij Skedala werden in 1863 ongeveer 20 vuursteenzenen bijeengevonden.

„Mit einem religiösen Brauch können auch die sogenannten Depôt-funde in Zusammenhang stehen. Im Ackerlande oder in Mooren, oft auch unter groszen Steinblöcken findet man in Reihen nebeneinander gelegte oder in Haufen zusammenliegende Geräte, besonders Steinäxte. Die Sachen sind entweder vortrefflich gearbeitet und oftmals gar nicht gebraucht, oder es sind alte, schadhafte Stücke. Wahrscheinlich wurden sie als Opfergaben dem Boden anvertraut oder auf Mooren niedergelegt, wo sie bald vom Moose überwuchert wurden und in den Torf gelangten” ¹⁾.

Plettke ²⁾ vermeldt een depôt-vondst „von der Wingst, aus der gleichnamigen Gemeinde des kreises Neuhaus a.O.” Hier werden in 1894 in een steengraf vijf vuursteen bijlen gevonden en direct in de nabijheid 2 stuks van gelijk type.

Een interessante vondst, waaraan naar we meenen nog geen publiciteit is gegeven, deed omstreeks 1880 de heer G. Kuiper te Hooghalen. Deze vond namelijk in het Heuvingerzand onder genoemd dorp een urn, omgeven door een krans van 12 pijlsplitsen.

Holwerda ³⁾ schrijft omtrent depôt-vondsten: „Wie zal zeggen, wanneer daar misschien eenig reizend koopman zijn schat van bronzen voorwerpen in een putje in het veen heeft verborgen, zooals b.v. bij Schoonebeek in Drente of te Voorhout, waar een 19-tal bronzen bijlen, op die manier weggestopt, werden gevonden”.

Er zal dan ook niet altijd eenig verband met de religie moeten worden gezocht bij depôt-vondsten. Vooral wanneer we de muntvondsten van later tijden krijgen, zal meer met de verloren geraakte schatten van handelaars rekening gehouden moeten worden. Zoo vermeldt, om bij ons land te blijven, Boeles ⁴⁾ o.a. de „sceatta-vondsten” van Hallum, Franeker en Terwispel. De depôts bevatten hier resp. 223, 410 en 161 zilveren munten.

Moeten we aan de depôt-vondst van Elspeet een religieuze beteekenis toekennen of is hier eenvoudig een bergplaats, een voorraadschuur van een stam of van een enkelen handelaar voor den dag gekomen?

O.i. moeten we het depôt als voorraadschuur van een stam uitschakelen. Immers, men kan moeilijk aannemen, dat men dezen voorraad goede werktuigjes thans nog zou aantreffen, wanneer een geheele nederzetting er mee bekend is geweest. Bovendien hadden de steenen dan ook veiliger gelegen in de nederzetting zelf, dan op een afstand van een kilometer, gesteld dan dat de door ons bedoelde woonplaats er mee annex was.

Was het depôt eigendom van een opperhoofd, een priester, den fabrikant zelf? Hutsporen ontbreken echter geheel. Wederom: waarom heeft de eigenaar de schat niet in zijn woning verborgen?

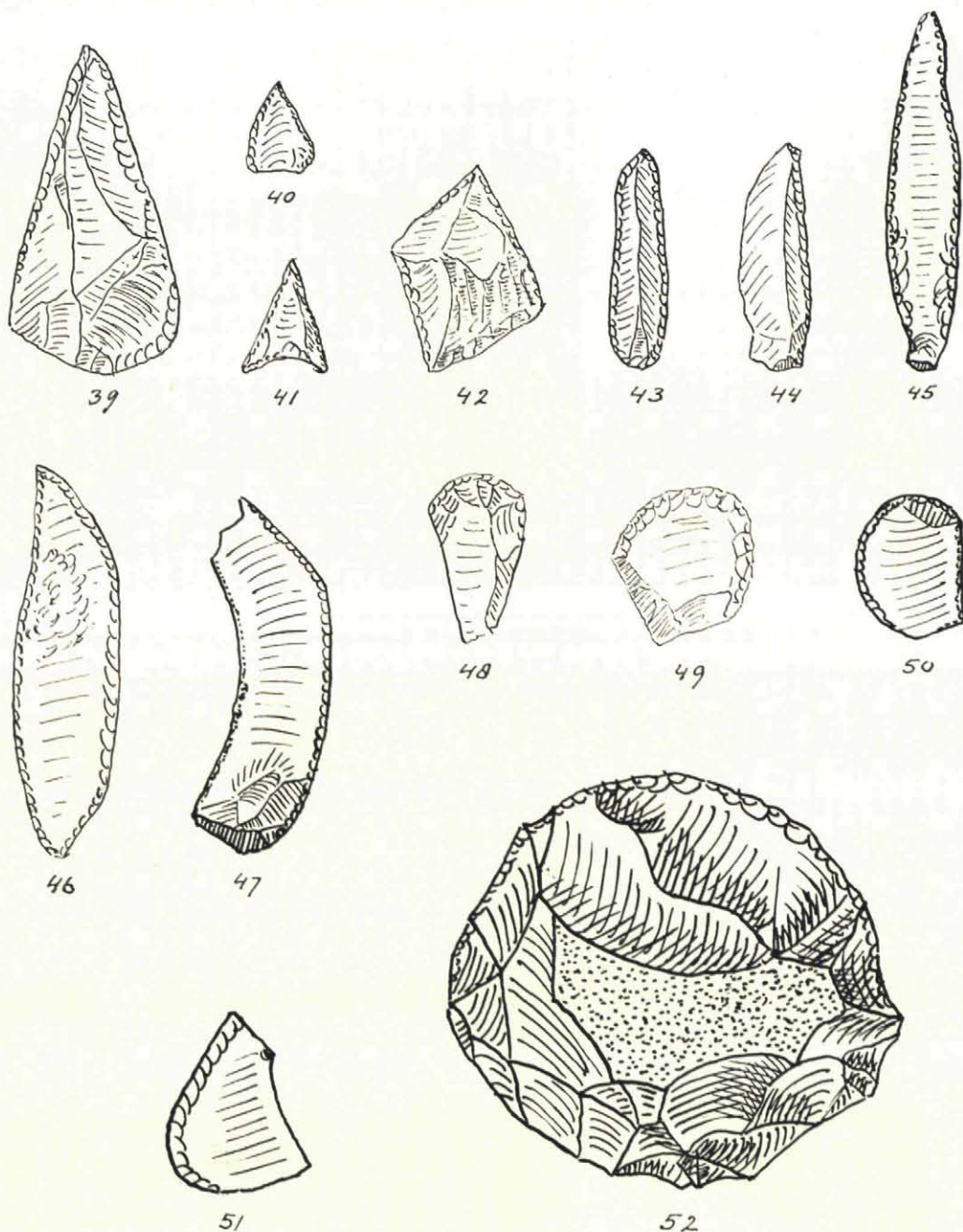
Heeft eenmaal een handelaar hier zijn koopwaar verstoppt? Maar was daarvoor de nabijheid der nederzetting de meest geschikte plaats? Onze voorvaders zullen evenals

1) Schwantes, Deutschlands Urgeschichte.

2) Vor- und Frühgeschichte des Regierungsbezirk Stade.

3) Nederlands vroegste geschiedenis, 1e dr.

4) Friesland tot de elfde eeuw.

Steenen werktuigen uit het depôt.

de Indianen goede spoorzoekers en speurders zijn geweest; geen enkele omwoeling van den bodem zal hun zijn ontgaan in hun bewoningskring en jachtgebied, vooral niet in hun naaste omgeving.

We zijn dan ook meer geneigd met Montelius en Schwantes te denken aan religieuze gebruiken, vooral in dit geval waar ten tijde toen de 549 spitsjes aan de aarde werden toevertrouwd een nederzetting zoo nabij lag. Hiermee kan ook beter worden verklaard, dat de schat daar veilig is blijven liggen met een bewoning over langen tijd dicht in de buurt.

Zeër wel mogelijk is ook, dat de inhoud van het depôt er bij gedeelten is ingebracht, dat hier namelijk op zekere tijden of bij bijzondere gebeurtenissen offers in den vorm van pijlspitsen werden gebracht aan een of andere godheid of geest. Werd aan de bijlen een magische beteekenis toegekend, waarom ook niet zal de mensch van mesolithicum en neolithicum de pijlspits als een geschikt object voor een offergave hebben beschouwd? Men vergelijke hiermede de reeds genoemde vondst van den heer Kuiper te Hooghalen. Werd zelfs door den primitieven mensch — ook nog door dien van thans ¹⁾ — de steen in het algemeen niet hoogelijk vereerd? Maar had hij hiervoor ook geen voldoende reden? Is het ook niet de vuursteen geweest, die den praehistorischen mensch van ons werelddeel de grootste diensten heeft bewezen in zijn strijd om het bestaan?

Wanneer in het depôt een offerande mag worden gezien, dan zal wellicht eenmaal een „menhir” of monolith, of misschien een ruw gehakt houten beeld de plaats hebben aangegeven. Doch de steen zal zijn weggehaald als grondvest bij den bouw van een kerk of boerderij en het hout is reeds lang verteerd.

We geven hierbij afbeeldingen van de verschillende typen, die in het depôt voorkomen. Eigenlijk kan van de pijlspitsen slechts van één type worden gesproken, althans één hoofdtype overheerscht en de andere stukken zijn hieraan zeer na verwant, ja loopen hierin over. Verder hebben alle deze 549 artefacten gemeen, dat de randretouche aan beide zijden voorkomt en dat ze de oppervlakteretouche missen.

Enkele stukken, in het bijzonder de nos. 1—5 en 8—12 herinneren aan de werkstukjes van het mesolithicum; de afwerking is echter ruwer en de steentjes missen de steilretouche der Azilien-Tardenoisien-cultuur.

Sommige archaeologen willen deze pijlspitsen met alleen randretouche — van overigens neolithisch type — dateeren in een periode vóór de spits met algeheele retouche. Zeër zeker zijn deze werktuigjes eerder opgetreden dan die met retouche over het geheele vlak; de vraag is echter, of ze niet bleven voortbestaan naast hun fraaiere broeder. Het type van het Elspeter depôt liet zich vrij gemakkelijk vervaardigen, de fabricatie der fraaie, zuiver symmetrische, stukken met vlakke-retouche was het werk van kunstenaars op dit gebied.

Toch doen en de inslag van aan het mesolithicum verwante vormen en het overheerschende van den amandelvorm (slechts enkele stukken, zie de nos. 40 en 41,

1) Zie o.a. Wirtz, Bei liebenswürdigen Wilden in Neuguinea.

hebben ingetrokken basis) ons in deze vondst eene uit de eerste helft van het neolithicum zien.

Als met zoovele praehistorische vondsten in ons land, moeten we ons met de tijdsbepaling weer geheel op het type der steenen, wat de nederzetting betreft gesteund door de typologie van het vaatwerk, verlaten. Het terrein, waarin eenmaal het depôt lag, is geheel vernield; de omliggende profielranden bleken geen enkel steentje meer te herbergen.

Behalve de pijlschijven bevatte het depôt nog een klein aantal andere werktuigjes. Zoo waren aanwezig een 10-tal spanen van de typen 43—47. In 45 en 46 meenen we werpspeerpunten te zien. Misschien hebben ook de nos. 43 en 44 (mesje met afgestompten rug) hiervoor dienst kunnen doen. Twijfelachtig is echter no. 47.

No. 42 kan nog als pijlschijf worden beschouwd, hoewel zijn vorm buiten het kader valt. De groote exemplaren, nos. 38 en 39 moeten misschien ook als werpspeerschijven worden opgevat.

Als rest volgt dan nog een twintigtal schrabbers. Hierbij valt op te merken, dat eenige in de retouche nog herinneren aan het mesolithicum.

Geheel uitgesloten is niet, dat de schat oorspronkelijk nog grooter in aantal is geweest, dat namelijk een aantal artefacten is verloren geraakt met het weghalen van het metselzand. Zoo werden enkele stuks gevonden op den rand van de kuil, waar de uitgeworpen aarde had gelegen. Daar echter de voorwerpen zich vrij zeker alleen in de donkere laag hebben bevonden, die als onbruikbaar weer in den kuil is geworpen, kan het zoekgeraakte aantal niet groot zijn.

We verlaten thans ons depôt, dat in zijn numerieke sterkte in de wereldliteratuur zijn gelijke haast niet heeft, om de vraag onder de oogen te zien, of het in eenig verband heeft gestaan met de nabije nederzetting.

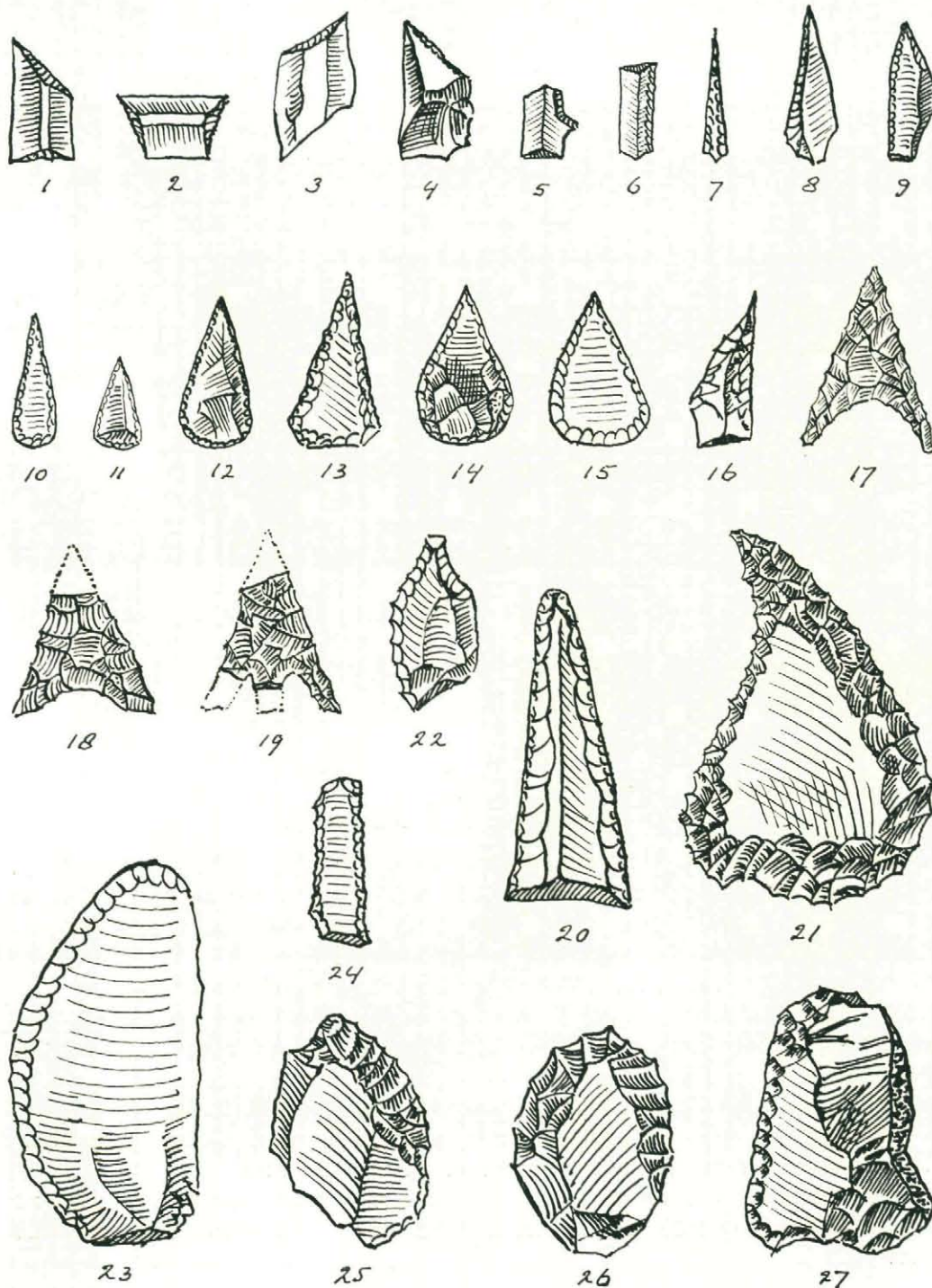
De nederzetting. Absolute zekerheid bestaat er niet, dat het depôt en de nederzetting met elkaar verband houden. Geeft echter reeds de geringe afstand tusschen beide te denken, het in de nederzetting aanwezig zijn van de amandelvormige pijlschijven met randretouche van dezelfde techniek — welke overigens op de Veluwe zeldzaam is — doet de waarschijnlijkheid hiervan groot zijn.

Wat het aantal van de in de nederzetting gevonden artefacten betreft, dit is, gezien de zeer zeker langdurige bewoning, niet bijzonder groot te noemen. Hierbij moet echter opgemerkt worden, dat de aangrenzende, nog ongerepte, heide, vermoedelijk ook nog resten bevat. Voorts worden in het getal van ruim 400 alleen de werktuigen begrepen; het terrein bevat nog veel brokken van nucleï en afval. Dan nog, alleen bij herhaald zoeken, telkens als de ploeg wederom andere grond naar boven brengt, is een dergelijk terrein zuiver af te lezen.

Gelijk bijna alle nederzettingen uit de praehistorie, lag de vestiging aan den rand van een veen, in den tijd van bewoning een meertje van grooter of kleiner omvang, naargelang de tijdsperiode droog of vochtig was. Het terrein wordt door een, thans droogliggend, beekje doorsneden. Ook het depôt grensde aan een stuk veengrond.

NEDERLANDSCHE PRAEHISTORIE

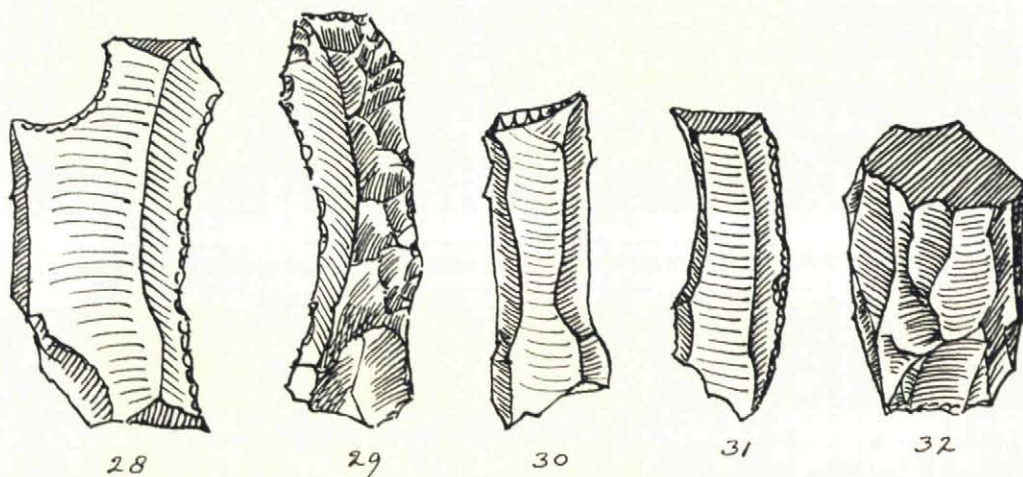
III

Steenen werktuigen uit de nederzetting.

Wanneer we de vondsten van steenen werktuigen overzien, dan dringt zich bij ons de stelling op, dat de nederzetting zeer lang bewoond is geweest, of meermalen bewoond is geweest in een lange periode. Deed zich de verwantschap van het depôt nog gevoelen met het late mesolithicum, sterker is dit het geval met de nederzetting. In de nos. 1, 2 en 3 vinden we immers de trapezoïdale pijlspits. Van oude cultuur spreken ook de pijlspits no. 4, no. 5 en de fijne spitsen no. 7, 8 en 9. Hierop volgen de ons bekende depôttypen 8—15. Hiervan leverde de woonplaats ruim een dertigtal.

Opmerkelijk nu is, dat het depôt geen enkele trapezevorm bevat. Mogen we hieruit concluderen, dat dit in een ietwat latere periode is tot stand gekomen; dat dus de nederzetting reeds een tijd had bestaan, of dat het terrein reeds vroeger was bewoond geweest, voor het depôt is aangelegd?

Steenen werktuigen uit de nederzetting.

Van de latere periode van het neolithicum spreken de 3 pijlpunten nos. 17, 18 en 19. Ook dit type ontbreekt in het depôt. Een aanwijzing, dat dit is aangelegd voor de intrede van dit werkstuk in zijn verschillende vormen, met of zonder schachtdoorn en baarden, althans bij de(n) aanlegger(s) van het depôt.

Geven dus de pijlspitsen reeds een lange bewoning van den grond aan, ook de andere artefacten spreken van meerdere periodes. Men vergelijkte o.a. de retouche van het schrabbertje no. 22 en het spaanschrabbertje no. 24 met die van de nos. 25 en 26.

De afgebeelde nucleus, no. 32, is bewerkt tot (ongeslepen) beitelje.

Nos. 30 en 31 zijn graveerstiften; no. 28 is holschaaf. Ze zullen uit de oudste periode van bewoning dateren, hebben zelfs een mesolithisch karakter.

No. 20 zal hebben gediend als lanspunt. De zeldzame fraaie gekromde spits no. 21 met echte neolitische retouche zal ook als punt van een stootwapen hebben dienst gedaan.

Tenslotte vermelden we nog als steen-vondst het fragment van een geslepen bijl.

Wat het aardewerk betreft, de scherven, die voor den dag zijn gekomen, spreken van diverse stroomingen. Als relictten van de oudste cultuur zullen aangemerkt moeten worden de fragmenten van hunebedden-aardewerk, voor de Veluwe zeldzaam. Dan werden gevonden resten van groote zônebekers en van kleinere klokbekers.

Latere culturen ontbreken geheel; ook werd geen enkel spoor van brons gevonden.

En de vondsten der steenen werktuigen en die van aardewerk vertellen ons dus, dat deze nederzetting is bewoond geweest minstens vanaf het vroege- tot in het vol-neolithicum; hetzij dan met of zonder tusschenpoozen.

Vergeleken met de cultuur in deze naburige nederzetting zal dan het depôt zijn aangelegd in het midden van dit tijdsbestek. Op welke wijze, hierover kan alleen met eenige restrictie worden gesproken, al lijkt het ons op de reeds aangevoerde gronden het verklaarbaarst als offerplaats van een stam.

Tenslotte vermelden we nog, dat in de buurt een paar, reeds verstoorde, grafheuvels liggen uit den lijkverbrandingstijd, gelijk uit sporen in den grond is na te gaan, benevens een negental, eveneens verstoorde grafheuvels vermoedelijk uit den klok-bekertijd. Overigens is veel terrein in de omgeving door bebossching voor verder onderzoek verloren gegaan.

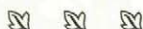
De teekeningen der artefacten zijn op ware grootte. De gevonden voorwerpen zijn alle in ons bezit.

Putten.

Oosterwolde (Fr.).

JO BEZAAN

H. J. POPPING

EEN DAGJE OVER DE GRENS NAAR DE DREIBERG BIJ ASCHENDORF.

(EEN VEGETATIE-STUDIE VAN DUIN, HEI EN VEEN)

Als men van Winschoten naar het Oosten gaat, bereikt men even na het vriendelijke dorp Bellingwolde de Duitsche grens en daarmee Emsland. Een paar kilometer over de grens ligt aan de Eems het plaatsje Rhede. Van hier uit ziet men aan den overkant een langgestreken heuvelrug liggen, de „Tunxdorfer Berge”, in een grooten boog doorlopend tot dicht bij het dorp Aschendorf. Deze heuvelrug maakt deel uit van een eindmoraine, die het Beneden-Eemsgebied als een trechter omsluit. De Oostfriesche geoloog Dodo Wildvang heeft die uitvoerig beschreven in zijn: „Ein Endmoränenzug an der unteren Ems” (Verlag Dunkmann, Aurich, 1924). De westelijke vleugel van die eindmoraine bestaat voornamelijk uit zand en Lauenburgsche potklei, terwijl men in het oostelijk deel grint en steenpakking vindt. Op sommige plaatsen, zooals bij Bokel, is het niet één enkele doorlopende rug, maar ziet men een aantal smalle evenwijdige ruggen, zooals op bijgaand schetskaartje te zien is. Daar bestaat de grond uit leemhoudend zand en was oorspronkelijk met gemengd eikenbosch begroeid, waarvan men de resten nog vinden kan. Nu heerscht er een typische boschflora, die men in de meer naar de kust toe gelegen streken niet vaak zal zien.